

РОЗДІЛ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.1>

АДМІНІСТРАТИВНІ АКТИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Петриченко О.П.,
*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

Петриченко О.П. Адміністративні акти у сфері функціонування ринку природного газу України: проблеми законодавчого регулювання.

Стаття присвячена проблемам законодавчого регулювання адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу. Автор відзначає вагомe значення Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. для реалізації в Україні, у тому числі у сфері функціонування ринку природного газу, Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. та європейських актів «м'якого» права («soft» law) у сфері «доброго» адміністрування. Підкреслено, що адміністративні акти у сфері функціонування ринку природного газу вирізняються загальними ознаками – властивими усім адміністративним актам, так і спеціальними (їх сферою є публічне адміністрування у сфері функціонування ринку природного газу; адміністративними органами є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державна інспекція енергетичного нагляду України та ін.; заявниками або іншими адресатами щодо таких адміністративних актів є оператор газотранспортної системи та інші, передбачені законом, суб'єкти ринку природного газу). Адміністративні акти у сфері функціонування ринку природного газу можуть бути класифіковані на: 1) сприяючі (позитивні) – акти, пов'язані із забезпеченням прав суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб у сфері функціонування ринку природного газу; 2) обтяжуючі (негативні) – ті акти, які покладають на суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб певні зобов'язання. Прийняття ЗАП позитивно відзначилось на вдосконаленні процедури видання адміністративних актів у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу, що поряд з іншим передбачало: європеїзацію принципів взаємодії адміністративних органів, які реалізують завдання та функції у сфері функціонування ринку природного газу, та приватних осіб; вдосконалення процедури видання адміністративних актів, пов'язаних із наданням адміністративних послуг у сфері функціонування ринку природного газу України; вдосконалення правового статусу суб'єктів адміністративної процедури у сфері функціонування ринку природного газу України; модернізацію інспекційної (контрольно-наглядової) процедури у сфері функціонування ринку природного газу України та ін.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, ринок природного газу, публічне адміністрування у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу, адміністративний акт, адміністративна процедура.

Petrychenko O.P. Administrative acts in the sphere of functioning of the natural gas market of Ukraine: problems of legislative regulation.

The article is devoted to the issues of legislative regulation of administrative acts in the field of ensuring the functioning of the natural gas market. The author highlights the significant importance of the Law of

Ukraine “On Administrative Procedure” dated February 17, 2022, for the implementation of the Charter of Fundamental Rights of the European Union of December 7, 2000, and European “soft law” acts in the field of good administration in Ukraine, including in the area of the natural gas market. It is emphasized that administrative acts in this sphere share both general features typical of all administrative acts and specific ones. These specific features include their focus on public administration in the area of ensuring the functioning of the natural gas market; the administrative bodies involved are the National Energy and Utilities Regulatory Commission, the State Energy Supervision Inspectorate of Ukraine, and others; applicants or other recipients of such administrative acts include the gas transmission system operator and other market participants as defined by law. Administrative acts in the field of the natural gas market operation can be classified as follows: 1) facilitative (positive) – acts aimed at ensuring the rights of business entities or other persons provided for by law in the sphere of the natural gas market operation; 2) burdensome (negative) – acts that impose certain obligations on business entities or other persons provided for by law. The adoption of the Law on Administrative Procedure has positively influenced the improvement of the procedure for issuing administrative acts in this field. Among other things, it has provided for: the Europeanization of the principles governing interaction between administrative bodies performing tasks and functions in the natural gas market and private individuals; improvement of the procedure for issuing administrative acts related to the provision of administrative services in this area; enhancement of the legal status of participants in administrative procedures within the natural gas market; modernization of the inspection (supervisory and control) procedure in this sphere, and more.

Key words: administrative and legal support, natural gas market, public administration in the sphere of ensuring the functioning of the natural gas market, administrative act, administrative procedure.

Постановка проблеми. В умовах реформування адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні на шляху його адаптації до європейських стандартів вагомим значення набуває аналіз правових актів, які видаються суб’єктами публічної адміністрації у цій сфері. Безпосередньо це стосується адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу в Україні, їх природи, ознак, видів, процедури видання тощо. Наведене питання пов’язане із необхідністю аналізу законодавчих ініціатив, які стосуються, з однієї сторони, вдосконалення правового статусу суб’єктів публічної адміністрації, що забезпечують формування і реалізацію державної політики на ринку природного газу, а також здійснюють інші завдання та функції у цій сфері, та, з іншої сторони, визначають засади взаємовідносин між суб’єктами публічної адміністрації та приватними особами у процесі постачання природного газу, надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) тощо. Особливого значення аналіз проблематики адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу набуває у світлі прийняття та набуття чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам адміністративно-правового забезпечення функціонування економіки, у тому числі нафтогазової галузі, присвятили свої праці низка вчених-адміністративістів, як-то Д.О. Бакай, Л.Р. Біла-Тіунова, Н.В. Добрянська, С.В. Ківалов, М.С. Ковтун, Т.О. Коломоєць, Т.М. Кравцова, В.Ф. Опришко, Є.В. Петров, О.П. Рябенко та ін. У свою чергу, доводиться констатувати, що проблеми адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні ще не отримали комплексної наукової розробки, а аналізуються переважно у контексті більш загальної проблематики або ж на рівні окремих публікацій (Я.С. Бенедик, Я.Г. Воронін, Н.В. Добрянська та ін.). Поряд з іншим це стосується адміністративних актів як особливих правових актів у сфері функціонування ринку природного газу в Україні.

Мета цієї наукової статті полягає у аналізі сутності та особливостей адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу, їх видів та основних новацій законодавчого регулювання процедури видання у світлі прийняття та набуття чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. (далі – ЗАП) вирізняється євроінтеграційним змістом та значенням. Предмет його регулювання охоплює відносини органів виконавчої влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб’єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгля-

ду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів [2, ст. 1]. Як відзначають експерти, ЗАП забезпечує: зближення національного законодавства з європейським; імплементацію найкращих європейських традицій «належного» («доброго») адміністрування; встановлення єдиних (у більшості проваджень – однакових) правил, за якими здійснюється розгляд і вирішення адміністративних справ; встановлення чітких прозорих правил взаємодії між особою та адміністративним органом, закріплення прав та обов'язків всіх суб'єктів адміністративного провадження; поширення дії на суспільні відносини, які нині не мають належного правового регулювання, зокрема, це стосується можливостей реалізації та захисту законних інтересів особи, відкликання та визнання недійсними адміністративних актів та ін. [9, с. 196].

Ухвалення ЗАП сприяє реалізації в Україні, у тому числі у сфері функціонування ринку природного газу, Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. Зокрема, у ст. 41 «Право на добре адміністрування» цієї Хартії закріплено такі приписи: 1) кожна особа має право на розгляд своєї справи неупереджено, справедливо та у відповідні терміни установами, органами, офісами та агентствами ЄС; 2) це право включає: а) право кожної особи бути вислуханою до того, як будуть вжиті будь-які індивідуальні заходи, які могли б вплинути на неї чи на нього; б) право кожної особи на доступ до її файлів із дотриманням законних інтересів конфіденційності та професійної та ділової таємниці; в) адміністрація має зобов'язання вмотивовувати свої рішення; 3) кожна особа має право отримувати від ЄС будь-які збитки, завдані їй установами або її службовцями під час виконання своїх обов'язків відповідно до принципів, загальних для законодавства держав-членів [1]. Прийняття ЗАП сприяє впровадженню в Україні й європейських актів «м'якого» права («soft» law) у сфері «доброго» адміністрування, як-то резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (77) 31 «Про захист особи стосовно актів адміністративних органів» від 28.09.1977 р., рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(87)16 «Щодо адміністративних процедур, які стосуються великої кількості осіб» від 17.09.1987 р., CM/Rec(2007)7 «Щодо доброго адміністрування» від 20.06.2007 р., CM/Rec(2007)4 «Щодо місцевих та регіональних публічних послуг» від 31.01.2007 р. [7].

Окремою складовою предмету регулювання ЗАП є відносини у сфері функціонування ринку природного газу. У ході приведення законодавства у відповідність до положень ЗАП до законодавства у сфері функціонування ринку природного газу були внесені відповідні зміни [3]. Зокрема, у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 р. закріплено, що *«відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»* [5]. Із вищенаведеної норми слідує наступне. По-перше, ЗАП регулює відносини щодо видання адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу. По-друге, при правовому регулюванні відносин щодо видання адміністративних актів застосовується поєднання загальних та спеціальних правових норм. Загальними є норми ЗАП тоді як спеціальні норми, що мають пріоритет відносно загальних, мають місце у законах України «Про ринок природного газу» та «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг».

Адміністративні акти займають особливе місце в системі актів публічної адміністрації, до яких за сучасних умов також відносять політико-правові, програмні, планувальні, нормативно-правові акти, процедурні рішення та дії, кадрові, організаційно-розпорядчі акти, адміністративні договори, фактичні дії та технічні (прості) акти [8, с. 45-46]. Поняття «адміністративний акт» розкривається у п. 3 ч. 1 ст. 2 ЗАП як *«рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб)»* [2]. Адміністративні акти вирізняються від інших актів публічної адміністрації у сфері функціонування ринку природного газу низкою особливостей. Враховуючи законодавчо закріплене поняття «адміністративний акт» та його прояви у сфері функціонування ринку природного газу можна відзначити загальні та спеціальні ознаки адміністративних актів у цій сфері. Загальними є ті ознаки, що властиві для будь-якого адміністративного акту: владність, правовий, індивідуальний, підзаконний характер, офіційність, видається адміністративним органом, зовнішня дія та ін. [10, 11 та ін.]. Як слушно відзначає В.П. Тимошук, визначальними ознаками будь-якого

адміністративного акта є його прийняття адміністративною владою (адміністративним органом), індивідуальність (конкретність) та зовнішня дія [12, с. 33].

З-поміж спеціальних ознак адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу можна відзначити такі:

– *сферою їх видання* є публічне адміністрування у сфері функціонування ринку природного газу, під яким можна розуміти виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених на те законодавством України суб'єктів публічної адміністрації, що пов'язана із реалізацією державної політики, прийняттям індивідуальних рішень щодо суб'єктів господарювання та інших передбачених законодавством осіб відносно правовідносин, які виникають у процесі купівлі-продажу, постачання природного газу, а також надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору), послуг установки LNG;

– *суб'єктами видання адміністративних актів (адміністративними органами)* у сфері функціонування ринку природного газу є такі уповноважені суб'єкти публічної адміністрації, як: а) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – Регулятор) – постійно діючий центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який утворюється Кабінетом Міністрів України, та здійснює державне регулювання з метою досягнення балансу інтересів споживачів, суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, і держави, забезпечення енергетичної безпеки, європейської інтеграції ринків електричної енергії та природного газу України [4, ст.ст. 1, 3]; б) Державна інспекція енергетичного нагляду України – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра енергетики та який реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) у галузях електроенергетики та теплопостачання, а також на ринку природного газу [6] та ін.;

– *спрямовуються* на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків суб'єктів господарювання та інших передбачених законодавством осіб у сфері функціонування ринку природного газу. Заявником або іншим адресатом щодо таких адміністративних актів можуть бути, зокрема: а) суб'єкти господарювання, які звертаються за отриманням ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної із транспортуванням, розподілом, зберіганням, постачанням природного газу; б) оператор газотранспортної системи – суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із транспортування природного газу газотранспортною системою на користь третіх осіб (замовників) та звертається із заявою про сертифікацію; в) інші, передбачені законом, суб'єкти ринку природного газу (оператор газорозподільної системи, оператор газосховища, оператор установки LNG, замовник постачальник, газовидобувне підприємство тощо).

Адміністративні акти у сфері функціонування ринку природного газу можуть бути класифіковані на: 1) сприяючі (позитивні) – акти, пов'язані із забезпеченням прав суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб у сфері функціонування ринку природного газу (наприклад, рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, про видачу ліцензії на здійснення господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної із його транспортуванням, розподілом, наданням послуг установки LNG, постачанням природного газу тощо); 2) обтяжуючі (негативні) – ті акти, які покладають на суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб певні зобов'язання. Такі адміністративні акти можуть видаватися Державною інспекцією енергетичного нагляду України за результатами здійснення заходів державного енергетичного нагляду (контролю) на ринку природного газу. Прикладом обтяжуючих адміністративних актів можуть бути розпорядчі документи Державної інспекції енергетичного нагляду України щодо усунення порушень вимог нормативно-правових актів з питань технічної експлуатації і технічного стану газорозподільних систем, внутрішньобудинкових систем газопостачання, газових мереж внутрішнього газопостачання, безпеки використання в побуті приладів і вузлів обліку природного газу, димових і вентиляційних каналів комунально-побутових об'єктів, житлових і громадських будинків, їх випробування та ремонту, а також виконання суб'єктами господарювання робіт із забезпечення безпеки використання природного газу в побуті.

Прийняття ЗАП та внесення змін до законодавства України у сфері функціонування ринку природного газу дозволяє виокремити такі основні новації, котрі стосуються процедури видання адміністративних актів у цій сфері:

– *європеїзація принципів взаємодії суб'єктів публічної адміністрації (адміністративних органів), які реалізують завдання та функції у сфері функціонування ринку природного газу, та приватних осіб стосовно видання адміністративних актів.* Із ухваленням та набуттям чинності ЗАП відносини між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами у сфері функціонування ринку природного газу отримали модернізовану «людино-центристську» основу, ґрунтуючись на засадах: верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; рівності перед законом; обґрунтованості; безсторонності (неупередженості) адміністративного органу; добросовісності і розсудливості; пропорційності; відкритості; своєчасності і розумного строку; ефективності; презумпції правомірності дій та вимог особи; офіційності; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування ефективних засобів правового захисту;

– *вдосконалення процедури видання адміністративних актів, пов'язаних із наданням адміністративних послуг у сфері функціонування ринку природного газу.* Після набрання чинності ЗАП відносини щодо оформлення ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної з його транспортуванням, розподілом, зберіганням, наданням послуг установки LNG, постачанням природного газу, а також отримання інших адміністративних послуг у сфері функціонування ринку природного газу отримали якісну процедурно-правову основу, що є детально врегульованою та, насамперед, орієнтована на забезпечення прав приватних осіб;

– *вдосконалення правового статусу суб'єктів адміністративної процедури у сфері функціонування ринку природного газу в Україні.* Реалізація норм ЗАП безпосередньо вплинула, зокрема, на правовий статус осіб, котрі є учасниками адміністративного провадження та завертаються до Регулятора з метою отримання ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної з його транспортуванням, розподілом, зберіганням, наданням послуг установки LNG, постачанням природного газу. Як приклад відзначимо, що новою редакцією ч. 4 ст. 9 Закону «Про ринок природного газу» врегульоване так зване «право бути вислуханим» – закріплено, що «рішення про відмову у видачі ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності на ринку природного газу приймається, за умови забезпечення права особи на участь в адміністративному провадженні відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру» [5]. Останній же врегульовує такі правила: а) особа має право бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи; б) адміністративний орган зобов'язаний здійснювати інформування та консультування учасників адміністративного провадження з питань, що стосуються адміністративного провадження, а також щодо змісту їхніх прав та обов'язків; в) особа має право у передбаченому законом порядку витребувати та/або надавати документи, а також інші докази, що стосуються обставин адміністративної справи [2, ст. 17]. Аналогічним чином у Законі «Про ринок природного газу» врегульовується питання й щодо «права бути вислуханим» оператора газотранспортної системи як учасника адміністративного провадження, щодо якого приймається рішення про відмову у сертифікації [5, ст. 24];

– *модернізація інспекційної (контрольно-наглядової) процедури у сфері функціонування ринку природного газу в Україні.* Новацією стало закріплення припису, що «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) на ринку природного газу, здійснює державний енергетичний нагляд (контроль) на ринку природного газу шляхом проведення відповідних обстежень, перевірок, оглядів, інспектування об'єктів газорозподільних систем, внутрішньобудинкових систем газопостачання, газових мереж внутрішнього газопостачання, димових і вентиляційних каналів житлових і громадських будинків, їх випробування та ремонту у порядку, визначеному Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» з урахуванням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру» [5, ст. 8⁻¹].

Висновки. Адміністративні акти займають особливе місце серед актів публічної адміністрації, які видаються у сфері функціонування ринку природного газу України. Такі адміністративні акти є правовими актами індивідуальної дії, що характеризуються як загальними ознаками (властивими усім адміністративним актам), так і спеціальними – властивими для цього виду адміністративних актів (їх сферою є публічне адміністрування у сфері функціонування ринку природного газу; адміністративними органами є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у

сферах енергетики та комунальних послуг, Державна інспекція енергетичного нагляду України та ін.; адресатами щодо таких адміністративних актів є оператор газотранспортної системи та інші, передбачені законом, суб'єкти ринку природного газу тощо). З-поміж адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу можна виділяти: 1) сприяючі (позитивні) акти – ті, що пов'язані із забезпеченням прав суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб у сфері функціонування ринку природного газу; 2) обтяжуючі (негативні) акти – ті, що покладають на суб'єктів господарювання або інших передбачених законодавством осіб певні зобов'язання. Прийняття ЗАП позитивно відзначилось на вдосконаленні процедури видання адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу, що поряд з іншим передбачало: європеїзацію принципів взаємодії адміністративних органів, які реалізують завдання та функції у сфері функціонування ринку природного газу, та приватних осіб; вдосконалення процедури надання адміністративних послуг у сфері функціонування ринку природного газу; вдосконалення правового статусу суб'єктів адміністративної процедури у сфері функціонування ринку природного газу; модернізацію інспекційної (контрольно-наглядової) процедури у сфері функціонування ринку природного газу та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union from 18.12.2000. *Official Journal of the European Union*. 2012. С 364/1. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 14.04.2025).
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р., № 2073-IX, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. Ст. 2675.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 р., № 4017-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 104. Ст. 6632.
4. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 р., № 1540-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 94. Ст. 3068.
5. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 р., № 329-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2015. № 37. Ст. 1117.
6. Деякі питання Державної інспекції енергетичного нагляду України: постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2018 р., № 77. зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2018. № 18. Ст. 610.
7. Адміністрування і ви. Принципи адміністративного права у відносинах між особами та органами публічної влади: посіб. / наук. ред. перекладу О. Р. Радишевської. 2020: Рада Європи, 90 с. URL: <https://rm.coe.int/handbook-administration-and-you/1680a06311> (дата звернення: 14.04.2025).
8. Бойко І.В. До питання класифікації актів публічної адміністрації. Еволюція адміністративно-правової думки в сучасній Україні: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 75-ти річчю з Дня народження д.ю.н., проф., академіка НАПрНУ Ю.П. Битяка (м. Харків, 9 трав. 2024 р.). Харків: НЮУ імені Я. Мудрого 2024. С. 41-46.
9. Бойко І.В. Євроінтеграційний зміст і значення Закону України «Про адміністративну процедуру». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 190–198.
10. Брієде Я., Бойко І.В. Правова природа та ознаки адміністративного акта (у порівняльному контексті Латвії та України). *Проблеми законності*. 2023. Вип. 163. С. 22–45.
11. Лученко Д.В., Белікова М.І. Адміністративний акт. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2020. Т. 5. Адміністративне право / редкол.: Ю.П. Битяк (голова) та ін. С. 51–53.
12. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії: монографія. Київ: Конус-Ю, 2010. 296 с.